

PAPER DETAILS

TITLE: Mondros Mütarekesi Sonrasında İngiltere'nin Kürt Politikası ve Van Valisi Haydar Bey

AUTHORS: Mustafa SARI, Haluk SELVI

PAGES: 27-48

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17850>

ÖZET

1877-1878
bütünlü
kendisi
Savaş
etmişti
istemiş
amaçla
liderler
çalışma
Çünkü
Türk ta

Anahtar

ABSTR

Englan
Russian
aim, she
around

* Bu çalış
Enstitüsü
Cumhuri
bölümün

around after the Armistice of Mudros. She want to use local elements especially Kurds to expand her occupations. The British Empire especially aimed her aspirations through three Kurdish leaders: Sheyh Mahmud, Seyyid Taha, Simko Ismail Aga. She endeavored to invite Kurds through engaging independency, money, degree to these leaders. It was not easy to perform these British plans. Because, Haidar Beg, the Governor of the Van, established contact all tribal leaders and he carried out them to the Turkish part.

Keywords: British Foreign Policy, Kurds, Governor of the Van Haidar Beg

GİRİŞ

19. ve 20. yüzyıl başlarında İngiltere'nin dış politikasının temelini kendisi için hayati önem arz eden "Hint-Deniz ticaret yolunun güvenliği" oluşturmuştur. İngilizler, bu yol üzerinde olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasını takip etmişlerdir. Fakat, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının kaçınılmaz bir son olduğunun ortaya çıkması üzerine İngiltere, bu geleneksel politikasını terk etmiştir. İngilizlerin amacı artık Osmanlı Devleti'ndeki çeşitli unsurları kullanarak Hint-yolu üzerinde kendisine bağlı uydu devletler kurmaktır. Bu planlarını hayata geçirmek için de devamlı suretle çeşitli yollarla kendi tarafına celbettiği yerel unsurları (Ermeniler, Kürtler, Nasturiler, Araplar vb.) kullanma yoluna gitmekteydi.

İngilizler ile Kürtler arasındaki münasebetler 1917 yılında İngilizlerin Bağdat'ı aldıktan sonra kuzeye, Musul'a doğru ilerlemelerine devam etmeye başladıklarında yoğunluk kazanmıştı. İngilizler kuzey Irak'ın sarp dağlarında Türk kuvvetleriyle yaptığı mücadelelerde zorluklar çekerken Kürt aşiret birliklerini kullanmayı yeğliyorlardı. Bunun için de Kürt aşiret liderlerine paralar verip, onlara bağımsızlık ya da özerklik vaat ediyorlardı. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı zaman Musul, Erbil ve Süleymaniye gibi şehirler ile Musul vilayetinin en önemli kısımları Türklerin elinde bulunmaktaydı. Fakat, İngiltere Musul'u 7 Kasım 1918'de işgal etmiş ve etki alanını kuzeye doğru genişletmek için planlar yapmaktaydı.

İngiltere, bu planlarını uygulamak için bölgede uzun süre kalmış hem yöreyi hem de halkı iyi tanıyan Arnold Wilson'u Irak'a Yüksek Komiser olarak atamıştı. Aynı zamanda bölgeye (Kuzey Irak'a) doğrudan askeri müdahale etmeyi doğru bulmayıp, aralarında E. W. C. Noel, G. E. Leachman, E. B. Soane, W. R. Hay, S. H. Longrigg, C. J. Edmonds gibi kişilerin de bulunduğu istihbarat uzmanlarını göndermişti. Bu kişiler yöre

aşiret liderleri Wilson'un kaleme aldığı anlaşmayı imzalamışlardı (FO 371/ 3386, 14 Aralık 1918 tarihli belge, naklen: Mesut, 1991: 21; IAR, V, 2002: 60-61; Jwaideh, 1999: 319-320; McDowall, 1997: 152. Kaymaz, 2003: 102-103).

Böylece, Wilson'un teklif ettiği aşiretler konfederasyonu, Şeyh Mahmud'un liderliği ve Noel'in danışmanlığı altında kurulmuş oldu. Şeyh Mahmud bölge valiliğine, diğer Kürt liderleri de etkinlik derecelerine göre diğer merkezlerin yerel yöneticiliklerine atanarak ödeneğe bağlanmışlardı. Her aşiret bölgesi idari bakımdan bir birim olarak örgütlenmişti. Devlet dairelerinde eskiden beri görev yapan Türk ve Arap memurların yerine Kürtler getirilmişti. Kürtçe resmi dil yapılmış ve İngiliz subayların komutasında Kürtlerden oluşan bir paralı asker birliği kurulmuştu (Wilson, 1931: 128-129; Kaymaz, 2003: 103). Fakat, etraftaki hemen hemen tüm aşiretler Şeyh Mahmud'a karşıydı. Şeyh Mahmud bütünleyici bir lider olamamış ve Şeyh'in devletçilik anlayışı aşiret kavramından öteye gidememişti. Ayrıca, şeyh otoritesini genişletmeye çalışmış, memurluklara tamamıyla kendi adamlarını getirmişti. (Entessar, 1992: 50). Bunun üzerine İngilizler Şeyh Mahmud'un yetkilerine etki alanına sınırlamalar getirmişti. Noel de görevden alınmış yerine E. B. Soane getirilmişti (IAR, IV, 2002: 717; a.g.e., V, 2002: 64; McDowall, 1997: 157).

Şeyh Mahmud ile İngilizlerin arasının açık olmasını Haydar Bey değerlendirmek istemişti. Haydar Bey, Dahiliye Nezareti'ne 6 Mayıs 1919'da telgraf göndererek İngilizlerin Şeyh Mahmud ve diğer aşiretlerle olan uyumsuzluğu hakkında bilgi vermiş, bu fırsattan yararlanılabileceğini belirtmişti (BOA. DH. KMS 50-3/ 25, lef: 31). Bunun üzerine Halil Paşa Şeyh Mahmud'a İngilizlere karşı ayaklanması için bir mektup göndermişti (Halil Paşa, 1972: 216). Bu propagandalar üzerine Şeyh Mahmud çok geçmeden İngilizlere karşı isyan etmiş, Bağdat ile tüm ilişkisini keserek bağımsızlığını ilan etmişti (The Times, 23 May, 1919, Monday, pg. 14). Süleymaniye'deki bütün İngiliz yetkililerini hapse attırması ve askerleri kovmuştu. 26 Mayıs 1919'da Halepçe'ye saldırarak şehri ele geçirmişti. Üzerine gönderilen İngiliz birliğini Cemcemal yakınlarında yenerek geri çekilmeye zorlamıştı. İngilizler bunun üzerine daha kapsamlı bir operasyon hazırlığına girişmişlerdi (FO 371/ 4191, 27 Mayıs 1919 tarihli belge, naklen: Mesut, 1992: 39; Busch, 1976: 185; The Times, 3 June 1919, Tuesday, pg. 16)². İngilizler 17 Haziran 1919'da 12.000 kişilik bir kuvvetle tekrar saldırıya geçerek, Bağdat'ın 170 km kuzeyinde bulunan Baziyan Geçidi'nde yapılan savaşta onu ağır bir yenilgiye uğratmışlar, şeyh yaralı olarak ele geçirilmişti (Umar,

² Kemal Mahzar Ahmed'e göre Şeyh Mahmut'un İngilizlere karşı isyanında din önemli bir faktördü (Ahmed, 1992: 47).

şiddetle reddetmişlerdi. Haydar Bey ise Seyyid Taha'nın durumunu "vicdanını satmak" olarak yorumlamış, Van Vilayeti dahilindeki mutasarrıf ve kaymakamlara İngiliz memuru ve Arap jandarması gelirse zor kullanarak vilayet dışına çıkarılması emrini vermişti (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 6-1, 6-2).

Haydar Bey'in bu tedbirlerine karşı İngilizler, İngiliz Siyasi Hakimi Koben'i Seyyid Taha ile birlikte Temmuz sonlarında Şemdinan'a göndermişti. Koben Şemdinan Kaymakamı Mehmed Bey'e Şemdinan'ın İngiltere'nin himayesine verildiğini, bu nedenden bütün memurlar ve jandarma ile Başkale'ye gitmesini tebliğ etmişti. Haydar Bey, bu durum karşısında nasıl hareket edileceğini Dahiliye Nezareti'ne sormuştu. Dahiliye Nezareti ise 24 Temmuz 1919'da Haydar Bey'e telgraf göndererek böyle bir tahliye talebinin tekrarlanması halinde bir biçimde protesto edilmesini ve durumun Nezaret'e bildirilmesini istemişti. Fakat, İngiliz Siyasi Hakimi, kaymakama hakaret dolu bir yazı göndererek Şemdinan'ın hemen boşaltılarak Van'a gitmelerini istemişti. (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 56, 57; ATASE, İSH, K: 91, G: 33, B: 1; ATASE, İSH, K: 345, G: 154, B: 1; ATASE, İSH, K: 346, G: 140, B: 1; ATASE, İSH, K: 98, G: 30, B: 1-3). Haydar Bey bunun üzerine Pervari'den 20 kişilik bir kuvveti Şemdinan'a göndermiş, bu kuvvetlere İngilizlere karşı silah kullanılmamasını ancak kazanın Seyyid Taha kuvvetleri tarafından ele geçirilmemesi için silahla onlara karşılık verilmesini istemişti. Haydar Bey, böylece kazanın bir emrivaki ile işgal edilmesini önlemeyi düşünüyordu (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 61).

İngilizlerin Seyyid Taha'yı para yolu ile kendi tarafına çekmeye çalışması politikasına, Haydar Bey, Seyyid Taha'nın kardeşi Seyyid Muslih'in mirülümeralık nişanı⁴ ile taltif edilmesini Dahiliye Nezareti'ne 14 Ağustos 1919'da gönderdiği telgrafla isteyerek karşılık vermişti. Haydar Bey daha sonra Seyyid Muslih'i Osmanlı Devleti'ne bağlı kalması konusunda ikna etmesi için Seyyid Taha'ya göndermeyi düşünmüştü (BOA. DH. KMS. 50-3/ 29, lef: 12). Haydar Bey İstanbul hükümetinin politikasından hiç memnun değildi. Van ve havalisindeki İngilizlerin faaliyetlerini ciddiye alması konusunda 15 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ni telgrafla uyarmış, Şemdinan'ın tahliyesi siyasi bir zorunluluk ise evvela kendisinin azline müsaade buyrulması istemişti (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 70)⁵.

⁴ Mirülümeralık nişanı, sâniye rütbesine eşit bir mülkiye rütbesidir. Sâniye rütbesinden farkı, bu rütbe sahiplerine "Paşa" denmesidir (Özdemir, 2001: 277).

⁵ Telgrafta Haydar Bey şunları dile getirmişti: "... Van nasıl Vilayât-ı Sitte'nin kilidi ise Şemdinan da Van'ın kapısı temel taşıdır. Şemdinan'da tedabir-i lazıme ittihaz edilmezse Van elden gider. Van düşman eline geçerse Bitlis ve Erzurum yolu açılır. Sivas'a kadar çorap söküğü hepsi gider bugün devlete sadık gibi duran ve İngiliz parası ile müstakil Kürdistan kurmağa hazır olan bütün Kürtlerin gözleri

İngilizler, bu bölgede Nasturilerden ve Ermenilerden oluşan tampon bir devlet kurmayı düşünüyordu ve bu devlete destek vermesi için Simko'ya başvurmuştu. İngilizler Simko'ya da Hoy, Rumiye, Dilman ve Salmas hanlığını teklif etmişti. Simko bu teklifi kesinlikle kabul etmemiş (Meiselas, 1997: 96)⁷ ve Türk kuvvetlerine destek vermişti⁸. Bununla kalmayan Simko, 3 Mart 1918'de Nasturilerin o zamanki ruhani lideri Patrik Mar Şemun'u pusuya düşürerek öldürmüştü (IAR, V, 2002: 71; Hidirsah, 1997: 30)⁹. Başsız kalan Nasturiler ise Kürt/Müslüman köylerini yağmalamışlar ve bir çok insanı katletmişlerdi. Bazı kaynaklarda Nasturilerin 10.000 kişiyi öldürdüğü yazılıdır (Ünütvar, 1997: 14).

Simko, Şubat 1919'da İran Kürtlerinin en önemli aşiret reislerini toplamış ve bu toplantıda İran'a karşı açık bir isyan planı tartışılmıştı. Aşiret liderlerinin hepsi isyan fikrinde birleşmişler, fakat isyan için zeminin uygun olmadığına karar vermişlerdi (ATASE, İSH, K: 77, G: 52, B: 1; Jwaideh, 1999: 268). Buna rağmen, Simko isyanda kararlı idi ve başka çıkış yolları arıyordu. Bu nedenle, devamlı surette Haydar Bey'den İran Hükümeti ile Ermeni ve Nasturilerin üzerine hücum düzenleyeceğini öne sürerek, silah, cephane, mitralyöz (makinelî tüfek) ve askerlerini eğitmesi için asker göndermesini talep ediyordu. Haydar Bey ise bu duruma temkinli yaklaşmıştı. Çünkü, Simko'nun niyetinin fırsat bulduğunda bağımsızlığını ilan etmek olduğunu bilmekteydi. (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 98)¹⁰.

Daha önce bahsedildiği gibi, Şeyh Mahmud projesi tutmayınca, İngilizler itibar etmedikleri Simko ile irtibata geçmeye çalışmışlardı. Bu yüzden de daha önce bahsedildiği gibi Seyyid Taha'yı kullanıyorlardı. Simko ise Mayıs 1919 başlarında Haydar Bey'e telgraf göndererek Osmanlı Devleti'ne bağlılığını yemin ederek yinelemiş, her zaman emirlerine sadık kalacağını temin etmiş ve tek bir Nasturi ve Ermeni'nin İran Azerbaycanı'na girmeyeceğini bildirmişti (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 25, 26, 27, 28). Haydar Bey de Simko'ya Mirza Ali Ekser liderliğinde 500 kişilik bir kuvvet göndererek, ona operasyonlarda yardımcı olunmuştu. Böylece, Türkler,

⁷ Simko bu teklifi "Osmanlı'ya kılıç çekilmez" diye reddetmişti (Arvas, 1964: 39).

⁸ Haydar Bey ile Simko bu noktadan sonra karşılaşmışlardır. Haydar Bey bundan sonra devamlı Simko'yu Türk tarafına çekmek için uğraşacaktır.

⁹ Simko'nun Patrik Mar Şemun'u niçin öldürdüğü tam olarak şu an bile belli değildir. Bazı araştırmacılar, Tebriz'deki İran yetkililerinden emir aldığını söylemektedir (Bulloch, Morris, 1992: 199-200; Bruinessen, 2002: 233-234). Fakat Simko'nun İranlılara düşman olduğu unutulmamalıdır. İbrahim Arvas ise Haydar Bey'in Simko'yu kışkırtması sonucunda Mar Şemun'u öldürdüğünü yazmaktadır (Arvas, 1964: 37). The Times Gazetesi de Mar Şemun'un Türklerin kışkırtması ile öldürdüğünü yazmıştır (The Times, 05 June 1918, Wednesday, pg. 5).

¹⁰ Dahiliye Nezareti de devamlı olarak Haydar Bey'den Simko hakkında malumat istemişti (BOA. DH. ŞFR. 98/ 81; BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 97).

4. İngilizlerin Diğer Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri

İngilizlerin Şeyh Mahmud, Seyyid Taha ve Simko İsmail Ağa üzerindeki propagandalarının dışında diğer aşiretlerle de ilişkileri olmuştur. Fakat bu aşiret liderlerine yukarıda bahsedilen üç liderde olduğu gibi her hangi bir beylik/devlet kurma vaadi olmamış, ilişkiler sınırlı olmuştur.

Paris Barış görüşmelerinde Şerif Paşa ile Bogos Nubar Paşa bir Kürdistan ve Ermenistan devleti kurulması konusunda anlaşmaya vardıkları (Safrastian, 1948: 77; Blau, 1963: 31; Bozarslan, 2000: 168)¹² haberi Van Vilayeti'ne ulaştığında, bütün Kürt aşiret liderleri itiraz etmişler ve Osmanlı Hükümeti'nden başka bir yönetiminin tabiiyetini kabul edemeyeceklerini bildirmişlerdi. Haydar Bey de çevredeki aşiret reislerini Van'da toplayarak, onların sadakatlerinin sağlanması hususunda gayret sarf etmişti. Ayrıca, ahalinin ve aşiretlerin Sadaret'e, Wilson'a, İngiltere ve Fransa'ya müracaatlarını istemiş, bunlara telgraflar çektiler ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemediklerini bildirmelerini sağlamıştır (BOA. DH. KMS 50-3/ 25, lef: 98). Haydar Bey, İngilizlerin en küçük bir başarısızlığının ortaya çıkmasının, birbirine güvenmeyen ve en küçüğünden en büyüğüne kadar büyüklük hastalığına sahip olan bütün aşiret reislerinin, hatta Kürt milliyetçiliği yapanların dahi Osmanlı Devleti'ne sadakate devam edeceklerine emindi (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 31).

Bu aşiret liderlerinden birisi ve Haydar Bey'in de eskiden beri dostu olan Şırnak Aşireti reisi Abdurrahman Ağa, Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri'ne bu konuda 13 Nisan 1919'da birer telgraf çekerek Osmanlı Devleti'ne bağlılığını yinelemişti (BOA. DH. EUM. AYŞ. 4/ 83). Abdurrahman Ağa ayrıca, bir kısım Kürt liderlerine sert bir dille İngiliz aleyhtarı mesaj göndermişti. İngilizler bu mesaj karşısında epeyce şaşkın kalmışlar ve Ağa'yı kimin teşvik ettiğini araştırmaya çalışmışlardı (FO 371/ 4191 B: 52558, naklen: Mesut, 1992: 25). Nitekim, ilk silahlı direniş hareketi, Şeyh Abdurrahman'ın yönlendirmesi ile Nasturi köylerine saldıran Goyan Aşireti tarafından başlatılmış, 4 Nisan 1919'da Zaho'daki İngiliz Siyasi Hakimi Yüzbaşı A. C. Pearson öldürülmüştü (IAR, V, 2002: 62; FO 371/ 4191, B: 52598, naklen: Mesut, 1992: 27; FO 371/ 4191, 9 Nisan 1919 tarihli belge, naklen: Mesut, 1992: 29; Kaymaz, 2003: 107). Dahiliye Nezareti, Haydar Bey'e gönderdiği telgrafla Goyan Aşireti içinde katledilen İngiliz siyasi memurunun katilinin yakalanarak hakkında kanuni işlemlerin yapılmasını istemişti (BOA. DH. ŞFR. 98/ 300).

¹² Şerif Paşa'nın Paris Barış görüşmelerindeki çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Kuyubaş, 1997: 80-85.

Dahiliye Nezareti ise Haydar Bey'e 13 Mayıs 1919 tarihinde telgraf göndererek vilayet dahilindeki aşiretlerin İmadiye ve Zaho aşiretlerinin saldırılarına katılmaması için gerekenlerin temin edilmesini istemişti (BOA. DH. ŞFR. 99/ 178).

Haydar Bey, Van ve havalisindeki aşiretleri tek tek dolaşmaya karar vermişti. Bu amaçla, Haydar Bey 13 Haziran 1919'da Saray'a (BOA. DH. KMS 50-3/ 25, lef: 41), 17 Haziran 1919'da ise Erçiş ve Bargiri'ye daha sonra Beyazıt'a giderek buradaki aşiretlerle de görüşmüş ve gereken nasihatlerde bulunmuştu. Buradaki aşiretler de Osmanlı Hükümeti'nin her emrini yerine getireceklerine dair teminat vermişlerdi. (BOA. DH. KMS 50-3/ 25, lef: 39). Bu sırada Erbil aşiret reisleri de Haydar Bey'e gönderdikleri aracılarla sadakat ve bağlılıklarını bildirmişlerdi (BOA. DH. KMS 50-3/ 25, lef: 5).

Haydar Bey'in bu çalışmalarına karşı İngilizler ise başka aşiretleri kullanarak faaliyetlerine devam etmekteydiler. Haziran sonlarında İngiliz erkan-ı harb Yüzbaşı C. L. Woolley'e Milli Aşireti Reisi Mahmud Bey'i İngiliz kumandanı adına Halep'e davet etmişti (ATASE, İSH, K: 48, G: 86, B: 1-2). Mahmud Bey, bu davete icabet etmek istemişti. Bu olayı büyük bir titizlikle inceleyen Haydar Bey Yüzbaşı Woolley'in Milli Reisi Mahmud Bey'e yazdığı mektubu ele geçirmişti. Mektupta, Paris Barış Konferansı'nda İngilizlerin Kürt isteklerini yerine getireceklerine dair sözler vardı. Bu sözlerle İngilizler aşiret liderlerini kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Milli Aşireti Reisi Mahmud Bey dışında Nusaybin civarında bulunan Şeyh Meşal de Haziran 1919'da Şam'a gitmiş ve burada İngilizlerle görüşmüştür (BOA. BEO. VGG: 343697, lef: 3; Öke, 1998: 58-59)¹⁵.

İngilizlerin hiç aralık vermeden bu yoğun faaliyetlerine karşı Meclis-i Vükela da 17 Haziran 1919 tarihinde toplanarak bir dizi önlemler almaya çalışılmıştı¹⁶. Meclis-i Vükela kararları siyasi, iktisadi ve sosyal önlemleri

¹⁵ Yüzbaşı C. L. Woolley'in Milli Aşireti üzerinde faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz: FO 371/ 4191, belge no: 100865, naklen: Mesut, 1992: 47-52.

¹⁶ Bu kararlar şu şekilde sıralanabilir: 1- İtilaf Devletleri Mütareke koşullarına aykırı olarak asayiş bozan bir hal olmadığı halde siyasi mümessiller unvanı altında Van, Bitlis, Musul gibi vilayetlere adam göndermişler ve oralarda bulunan halkı kışkırtmaya başlamışlar, bunun tesiri olarak bir tane İngiliz siyasi hakimi öldürüldüğünden bu yerlerde gerekli asayişin sağlanmasına; 2- İngilizlerin propagandalarına maruz kalan aşiretler üzerinde yeniden hükümetin sadakatinin sağlanmasına; 3- Şırnak Reisi Abdurrahman Ağa gibi Osmanlı Devleti'ne sadakate devam eden aşiret reislerine de çeşitli nişanlar ve rütbelere verilmesine; 4- Bu yörelere hükümetin nüfuzunun devamı için aşiretlere dağıtılmak üzere belli bir miktar akçe gönderilmesine; 5- Konya ve Ankara vilayetlerine iskan edilmiş olan Kürt ahalinin memleketlerine iadesi, bunların aşiretlerin fertlerinden olmaları hasebiyle seferberlikten fazla kalan hayvanat ve çadırların askeri cihetle kendilerine verilmesi münasip gözükmeyeceğine; 6- Bu yörelere gönderilecek olan memurların yeterli seviyede olmasına dikkat edilmesine; 7- Kürt

etmekteydi¹⁹. Haydar Bey, Dahiliye Nezareti'ni Binbaşı Noel'in faaliyetleri konusunda devamlı uyarmış, fakat herhangi bir önlem alınamamıştı. 20 Temmuz 1919'da Binbaşı Noel'in faaliyetleri konusunda Dahiliye Nezareti'ni çok sert bir şekilde uyararak Noel'in görevinden alınmasını istemiş ve bu olmazsa istifa edeceğini belirtmişti. (BOA. DH. KMS. 54-1/ 32, lef: 2). Dahiliye Nezareti ise Haydar Bey'e gönderdiği telgrafta İngiliz memuruna atfolunan ifadelerde bir kötü anlama olabileceğinden bahisle bu meselenin Babialı ile Sefaret arasında halledilmesi gerektiği bildirmişti (BOA. DH. ŞFR. 101/ 19-153). Haydar Bey ise Nezarete gönderdiği telgrafta ".....yeterli kuvvetim olmadan şimdiye kadar nasıl çalıştım ise bundan sonrada manen ve maddeten kuvvetten kesilinceye kadar çalışacağımı arz ve temin ederim..." diyerek aşiretlerle ilgili faaliyetlerine devam edeceğini belirtmişti (BOA. DH. KMS. 50-4/ 8, lef: 9). Haydar Bey, başta Şırnak Ağası olmak üzere diğer aşiret liderlerine rütbe ve nişan verilmesi gerektiğini tavsiye etmişti.²⁰ Haydar Bey'in bu telgrafı üzerine Oramar Reisi Suto Ağa, Şemdinan Eşrafı'ndan Oğuz Han, Behram, Seyyid Emin, Tahir, Sultan Ağalar, (BOA. DH. KMS. 50-3/ 29, lef: 12) ve Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey nişan ile ödüllendirilmişti (ATASE, İSH, K: 109, G: 91, B: 1-4).

Aşiretlere verilen nişan ve rütbelerle aşiretler kontrol altına almıştı. Bu kontrol diğer aşiretlere de yansımış, bölgedeki bütün aşiretler tekrar İngilizlere karşı cephe almışlardı. İlk başta, Akra'daki İngiliz siyasi memuru aşiretlerle yapılan çarpışmada yenilerek kaçmıştı (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 77). Erbil'de de İngiliz siyasi memuru birkaç İngiliz askeri ve jandarması öldürülmüştü (BOA. DH. KMS. 50-3/ 29, lef: 12 - 14). İngilizlerin İmadiye'ye gönderdikleri kuvvetleri Şeyh Bahaaddin Efendi ve Hacı Reşid Bey'in kuvvetleri tarafından mağlup edilmişti (ATASE, İSH, K: 345, G: 191, B: 1). Fakat daha sonra, Şeyh Bahaaddin ve biraderi Alaaddin Efendiler yakalanarak Musul'a götürülmüşlerdi. (BOA. DH. KMS. 50-3/ 25, lef: 76; ATASE, İSH, K: 345, G: 233, B: 1). Şeyh Bahattin'in tevkif edilmesi sebebiyle İmadiyeliler ve civar aşiretler toplanıp İngilizlere hücum etmişlerdi (ATASE, İSH, K: 347, G: 26, B: 1; BOA. DH. KMS. 50-3/ 29, lef: 12).

¹⁹ Noel'in Güneydoğu'daki çalışmaları için bkz: Öke, 1998: 29-55; Öke, 1995: 70-80. Noel'in fanatik bir Kürt taraftarı olduğunu İngiliz yetkilileri de kabul etmektedir. İngilizler, onun bir Kürt Lawrance'i olmasından korkmaktadırlar (DBFP, 1952: 93).

²⁰ Haydar Bey, Şırnak Ağası'na daha önce verilen mirülümeralık rütbesinin paşalık rütbesine terfi edilmesi düşünmekteydi.

hükümetin bir türlü gerekli adımları atamaması üzerine Haydar Bey hükümeti istifa etmekle tehdit etmiştir.

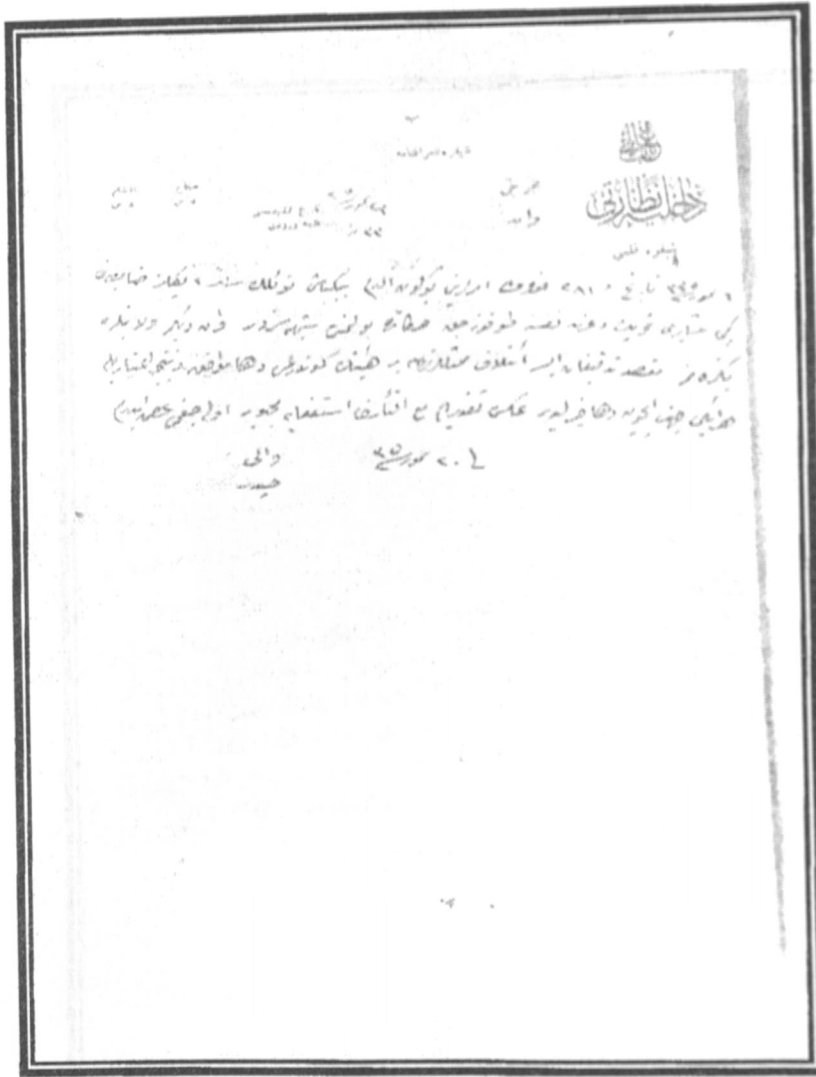
Haydar Bey'in bu kişisel olağanüstü çabaları sayesinde İngilizlerin Van vilayeti ve civarındaki bütün faaliyetleri akim kalmıştır. Bunun üzerine Bağdat'taki Politik Ofis, İstanbul'daki Amiral Calthorpe'a müracaat ederek Osmanlı Hükümeti nezdinde Haydar Bey'in görevden alınması konusunda baskı yapmıştı (Çevik, 1995: 176). Osmanlı Hükümeti de 31 Ağustos 1919'da Haydar Bey'in valilik görevine son vermişti. Van halkı hükümete "*Haydar Bey, Van Vilayeti'nden ayrılırsa dahil ve hariç işler pek fena olur*" (ATASE, İSH, K: 346, G: 203, B: 1) şeklinde telgraflar çekerek durumu protesto etmişti. Kazım Karabekir Paşa ise Dahiliye ve Hariciye nezaretlerine telgraflar göndererek İngilizlerin Kürdistan projelerine "*Van Valisi Haydar Bey'in tedbir-i hakimâne icraat-ı basiretkeşanesi sayesinde*" engel olunduğunu ve böylece "*Hakkari Sancağı ve Van Vilayeti dahilindeki aşairin makam-ı hilafet ve hükümete karşı sadakat ve merbutiyetlerine halel getirilmediği*"ni yazmıştı. Mustafa Kemal Paşa da Dahiliye Nezareti'ne telgraf göndererek Haydar Bey'in Van Vilayeti Valiliği'nde kalması için baskı yapmış ve durumun çok ciddi olduğundan bahsederek Haydar Bey'in bir Ermenistan ve Kürdistan devletine karşı koyabilecek kişi olduğunu belirtmişti (BOA. BEO. VGG: 343451).

Bütün bu çabalara rağmen Haydar Bey, Van Vilayeti Valiliği görevinden alınmış ve bundan sonradır ki İngilizler faaliyetlerinde başarılı olmuşlardır. Aşiret liderleri teker teker Osmanlı aleyhinde isyana kalkışmışlardır. Hatta yıllarca Türklerin yanında yer alan, Haydar Bey'in eskiden beri dostu olan Şırnak Aşireti Reisi Abdurrahman Ağa bile İngilizlerle anlaşma yoluna gitmiştir. Haydar Bey'in 1922 Mayıs'ında Mustafa Kemal Paşa tarafından aşiretlerin isyanını bastırması için tekrar bölgeye gönderilmesi anlamlıdır.

- CHALIAND, Gerard (1981), *Les Kurdes et le Kurdistan - La Question Nationale Kurde*, François Maspero, Paris.
- ÇOKER, Fahri (1995), *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, Cilt III., TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Documents on British Foreign Policy (1952), First Series, C. IV, London.
- EDMONDS, C. J (1957.), *Kurds, Turk, Arabs: Politics Travel and Research in North-Eastern Iraq: 1919-1925*, Oxford University Pres.
- Emekli Sandığı Arşivi ,Haydar Vaner'in dosyası: VH000387-257461.
- ENTESSAR, Nader (1992), *Kurdish Ethnonationalism*, Lynne Rienner Publishers, Boulder & London.
- GASRATIAN, Manvel Arsenovich (1987), *Kurdscoe Dvijenie v Novoe i Noveyşee Vremya (Modern Tarihte Kürt Hareketi)*, Izdatelstvo Nauka, Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoi, Literatürü, Moskva.
- GİRİT, Oya (1994), *Milli Mücadele Dönemi Kürtçülük Hareketi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Halil Paşa (1972), *Bitmeyen Savaş*, haz. Taylan Sorgun, Yaylacık Matbaası, İstanbul.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (1963), sayı: 43, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- HIDIRSAH, Yakup (1997), *Massacre Of Christians, (Syriacs, Nestorians, Chaldeans, Armenians) In Mesopotamia and Kurds, A Documentary Study*, Hannover.
- Iraq Administration Reports (2002), C. IV, V, Archive Edition, Oxford.
- İçişleri Bakanlığı Arşivi, Haydar Vaner'in sicili: 1240.
- JWAIDEH, Wadie (1999), *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, çev: İsmail Çekem, Alper Duman, İstanbul.
- KAMALI, Fereşteh Koochi (2003), "İran Kürdistanı'nda Ulusçuluğun Gelişmesi", *Kürtler (Güncel Bir Araştırma)*, ed. Kreyenbrok Sperl, Cep Yayınevi, çev: Yavuz Alagon, İstanbul.
- KAYMAZ, İhsan Şerif (2003), *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- LAZAREV, M. S. v.d. (2001), *Kürdistan Tarihi*, çev: İbrahim Kale, Avesta, İstanbul.
- LAZAREV, M. S. (1989), *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, çev. Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara.
- McDOWALL, David (1997), *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, London.
- McDOWALL, David (1992), *The Kurds: A Nation Denied*, Minority Rights Group, London.
- MEISELAS, Susan (1997), *Kurdistan in the Shadow of History*, Random House, New York.

KISALTMALAR

ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
ATBD	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi.
AYŞ.	: Asayiş Kalemî.
B	: Belge no.
BEO.	: Babıali Evrak Odası.
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
DBFP	: Documents on British Foreign Policy.
DH.	: Dahiliye Nezareti.
ESA	: Emekli Sandığı Arşivi.
EUM.	: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti.
G	: Gömlek no.
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.
IAR	: Iraq Administration Reports.
İBA	: İçişleri Bakanlığı Arşivi.
İSH.	: İstiklal Harbi Katalogu.
K	: Kutu no.
KMS.	: Kalem-i Mahsus Müdüriyeti.
MV.	: Meclis-i Vükela.
RI	: Records of Iraq.
SAİD.	: Sicill-i Ahvâl İdare-i Umumiyesi.
ŞFR.	: Şifre Kalemî.
VGG.	: Vilayet Gelen Giden.



EK - 2: Bütün doğu ve güneydoğuda Kürtleri ayaklandırmaya çalışan İngiliz siyasi görevlisi E. W. C. Noel'in görevden alınması için Haydar Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf. Haydar Bey, telgrafında bu kişi görevden alınmazsa, valilik vazifesinden istifa edeceğini de belirtmişti (20 Temmuz 1919).

Kaynak: BOA. DH. KMS. 54-1/ 32, lef. 2.